

Kapitola 18

Lidskoprávní rozměr české zahraniční politiky

Veronika Bílková

Rok 2016 potvrdil, že zahraniční politika České republiky v oblasti lidských práv neprošla v posledních letech žádnou revolucí¹ a že vláda Bohuslava Sobotky navázala, bez zásadnějších diskontinuit, na politiku předchozích vlád. Lidskoprávní zahraniční témata nepoutala v roce 2016 větší pozornost politické reprezentace ani širší veřejnosti. Jedinými momenty, kdy se o roli lidských práv v české diplomacii a o vztahu této agendy k jiným oblastem více diskutovalo, byly návštěvy čínského prezidenta a dalajlamy v ČR. V této souvislosti také opět došlo k výraznější polarizaci názorů, byť ta nebyla – na rozdíl od situace v roce 2014 během velké diskuse o lidských právech v zahraniční politice² – tolik vázána na oblast lidských práv a spíše poukázala na obecnější ideové rozštěpení společnosti. Vyjma této epizody byla lidskoprávní diplomacie v roce 2016 omezeně polarizována a vysokého stupně nedosáhla ani její politizace. To znamená, že téma sice bylo přítomno ve veřejném prostoru, nebudilo ale velké diskuse (politizace), ani nevedlo k zásadnějším kontroverzím (polarizace).

LIDSKOPRÁVNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: VÝCHODISKA A POLITICKÝ KONTEXT

Východiska české zahraniční politiky v oblasti lidských práv

Základní východiska české zahraniční politiky v oblasti lidských práv nezaznamenala v roce 2016 žádné změny či úpravy. Stěžejními dokumenty byly i nadále jednak *Programové prohlášení* vlády Bohuslava Sobotky z 12. 2. 2014,³ jednak dvě koncepce nově přijaté v létě roku 2015, a to obecná *Koncepce zahraniční politiky České republiky* z 13. 7. 2015⁴ a úžeji zaměřená *Koncepce podpory lidských práv a transformační spolupráce* z 1. 9. 2015.⁵ *Programové prohlášení*, které navazuje na Koaliční smlouvu mezi ČSSD, hnutím ANO 2011 a KDU-ČSL⁶ z ledna 2014, zdůrazňuje, že „[...] podpora lidských práv [...] bude součástí zahraniční politiky ČR. Vláda přitom vychází z předpokladu, že lidská práva zahrnují jak práva občanská a politická,

tak práva hospodářská, sociální a environmentální, a že je lze efektivně podporovat pouze v podmínkách vzájemného respektu a dialogu.“ Základními platformami pro prosazování tohoto cíle mají být Evropská unie a OSN, kde chce ČR vystupovat jako srozumitelný a věrohodný partner.

Koncepce zahraniční politiky České republiky, která v létě 2015 nahradila starší dokument z roku 2011,⁷ deklaruje hlavní politické priority české zahraniční politiky obecně. Koncepce je výsledkem širokého participativního procesu, její přípravu ale provázela i poměrně vyhocená veřejná debata, o níž jsme podrobně informovali v předloňském vydání této publikace.⁸ Lidská práva, popř. širší koncept lidské důstojnosti, jsou v Koncepci zmíněna na několika místech. „*Demokracie, právní stát, univerzálnost a nedělitelnost lidských práv, úcta k lidské důstojnosti, rovnost a solidarita a dodržování zásad Charty OSN a mezinárodního práva*“ jsou označeny za hodnotové východisko české zahraniční politiky a současně i za hodnoty, z nichž ve své vnější politice vychází Evropská unie (sekce 3). Česká republika se hlásí k tomuto evropskému proudu, Koncepce ale zdůrazňuje i specificky českou humanistickou tradici, mezi jejíž představitelů jsou řazeni T. G. Masaryk, demokratizační proud Pražského jara a Charta 77. Součástí české tradice má být i vědomí, že podpora lidských práv (zřejmě doma i navenek) představuje předpoklad důstojné existence.

„*Lidská důstojnost včetně lidských práv*“ v Koncepci figuruje rovněž mezi cíli české zahraniční politiky (sekce 4). Dalšími cíli jsou bezpečnost, prosperita a udržitelný rozvoj, služba občanům a dobré jméno v zahraničí. Koncepce uvádí, že „*Česká republika nevnímá tyto cíle odděleně, nýbrž naopak jako cíle provázané a vzájemně se podmiňující*“, je ovšem otázka, zda je vztah mezi jednotlivými cíli – např. podporou lidských práv a ekonomickými zájmy – opravdu vždy tak harmonický a jak by se popř. řešilo napětí mezi nimi. Podrobněji je lidskoprávní dimenze české zahraniční politiky rozebrána v podsekcí 4.3 nazvané Lidská důstojnost a lidská práva. Zde ČR zdůrazňuje svou snahu přispět k celosvětovému úsilí o zajištění důstojného života. Zajištění lidské důstojnosti je podle Koncepce „*hodnotou samo o sobě, zároveň však přispívá k mezinárodní bezpečnosti [...] a k udržitelnému rozvoji*“. Politika podpory lidské důstojnosti má tři základní pilíře, které tvoří politika podpory lidských práv a demokracie, zahraniční rozvojová spolupráce a humanitární pomoc. Samostatně je v Koncepci řazena rovněž podpora mezinárodního trestního soudnictví a podpora zvláště zranitelných a marginalizovaných osob (např. náboženských menšin a žen), přinejmenším druhou oblast by ale nepochybně bylo možné, a jistě i vhodné, podřadit pod podporu lidských práv.⁹

Podpora lidských práv a demokracie vychází podle Koncepce „*z principů univerzality a nedělitelnosti lidských práv, v rámci nichž jsou práva občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní nezbytnou podmínkou pro naplnění důstojné existence, a jejich upírání představuje újmu na lidské důstojnosti a může být zdrojem mezinárodní nestability*“. Jde o potvrzení širšího chápání lidských práv, neomezeného jen na tzv. práva první generace (práva občanská a politická),¹⁰ k němuž se hlásí již Programové prohlášení. Toto pojetí není v českém a evropském prostředí nijak originální či ojedinělé, vycházejí z něj hlavní normativní akty českého i unijního práva (*Listina základních práv a svobod ČR* či *Listina základních práv EU*). Koncepce

zdůrazňuje i význam tzv. mainstreamingu lidských práv, tedy „*promítání lidských práv a demokracie do dalších aspektů zahraniční politiky*“. Zdálo by se, že na tomto místě je dána odpověď na otázku týkající se vztahu mezi podporou lidských práv a jinými cíli zahraniční politiky vznesenou výše. Mají-li být lidská práva promítána do dalších aspektů zahraniční politiky, garantuje jim to zřejmě určité privilegované postavení. Tento výklad se ale v praxi zatím neprosadil a přesný účel mainstreamingu, dochází-li k němu vůbec, tak zůstává nejasný.

Dalšími důležitými body podsekcce 4.3 jsou snaha o propojení a koherenci zahraniční a vnitrostátní politiky v této oblasti a explicitně formulovaný předpoklad, že „*lidská práva a demokracii lze efektivně podporovat v podmínkách vzájemného respektu a dialogu*“. Vzhledem k výhradám, jež tato pasáž vzbudila během přípravy dokumentu, Koncepce dodává, že na lidská práva nelze „*rezignovat ani v podmínkách méně příznivých*“. Jaké nástroje se nabízejí potom, není ale v dokumentu přímo stanoveno. Další úsek podsekcce 4.3 se věnuje politice podpory demokracie, která bývá také nazývána transformační politika či transformační spolupráce. Koncepce deklaruje připravenost ČR ke „*sdílení českých zkušeností z přechodu k demokracii a udržitelné sociálně-tržní ekonomice s transformujícími se zeměmi a společnostmi, které projeví o sdílení českých zkušeností zájem*“. Pasáž není blíže rozvedena a poměrně nesourodě na ni navazuje poznámka o tom, že „*zvýšenou pozornost bude ČR věnovat využití sociálního dialogu k účinnějšímu prosazování hospodářských a sociálních práv*“, jež ale zřejmě nemá udávat příklad toho, jaké zkušenosti chce ČR sdílet, a spíše se vrací k úvodnímu postulátu podsekcce o širším pojetí lidských práv.

K politice podpory lidské důstojnosti včetně lidských práv se vyjadřují rovněž sekce věnované působení České republiky v mezinárodních organizacích a vztahům k různým zemím a regionům světa. Z těchto sekcí je zjevné, že ČR vnímá lidskoprávní agendu jako téma jak pro multilaterální, tak pro bilaterální politiku. Z organizací jsou vyzdvíženy OSN a její Rada pro lidská práva, Rada Evropy, Evropská unie, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a Mezinárodní organizace práce (ILO). Na bilaterální rovině je lidská důstojnost, resp. lidská práva, vnímána jako důležité téma ve vztahu k USA, jež v dané oblasti vystupují jako přirozený společník, a dále k Číně, Kubě a státům východní Evropy, které jsou na jedné straně chápány jako potenciální zdroj ohrožení lidských práv, na straně druhé ČR dává najevo, v souladu se zásadami uvedenými výše, zájem o to vést s alespoň některými z nich (Čína, Arménie, Bělorusko aj.) o lidských právech dialog.

Na obecnou *Koncepci zahraniční politiky České republiky*, především na její podsekcce 4.3, navazuje specifičtěji pojatá *Koncepce podpory lidských práv a transformační spolupráce* (dále Koncepce LPTS). Jedná se o první dokument tohoto typu, který kdy Česká republika přijala, s výjimkou neúspěšné iniciativy z počátku minulého desetiletí.¹¹ Koncepce LPTS částečně navazuje na interní materiál MZV *Tematické priority zahraniční politiky ČR v oblasti lidských práv* vypracovaný v roce 2007 a na *Koncepci transformační politiky* z roku 2010.¹² První z dokumentů se týkal jen podpory lidských práv, druhý jen podpory demokracie, Koncepce LPTS se naopak obě tyto složky pokouší propojit. I zde platí, že se text formoval v široce participativním procesu a že jeho přípravu provázela značně vyhrocená veřejná debata. Koncepce

LPTS má pět částí (Východiska a principy, Obecné cíle, Priority, Nástroje a Platnost koncepce). Začneme-li nejstručnější, tj. poslední částí, pak platnost dokumentu je stanovena bez omezení, předpokládá se ale, že po pěti letech dojde k posouzení nutnosti aktualizace či revize (u obecné Koncepce má k posouzení dojít po třech letech).

Hned na úvod Koncepce LPTS připomíná, že „*demokracie, právní stát a ochrana lidských práv představují neoddělitelné a vzájemně se posilující principy přispívající k zajištění lidské důstojnosti. Jejich podpora a zajištění patří mezi základní priority zahraniční politiky České republiky.*“ Dokument též potvrzuje trojpilířovou strukturu lidské dimenze zahraniční politiky ČR, resp. politiky podpory lidské důstojnosti, jež spočívá na politice podpory lidských práv a demokracie, rozvojové spolupráci a humanitární pomoci. Opět je kladen důraz jak na širší evropskou lidskoprávní tradici, tak na „*humanitní principy českého politického myšlení*“, za jejichž protagonisty jsou vedle Masaryka či Charty 77 tentokrát označeni mj. J. A. Komenský, Václav Havel či Jiří Dienstbier. Politika podpory lidských práv a demokracie má být proaktivní a vykazovat tři znaky – koherenci, kredibilitu a otevřenost. Koherence by se měla mj. projevat ve vztahu k jiným cílům zahraniční politiky (bezpečnost, podpora exportu), byť opět zůstává jen u obecné proklamace této zásady.

Klíčovým cílem lidskoprávní diplomacie má být „*přispívat k zajištění důstojnějšího života, podporovat právní stát a co nejširší participaci obyvatel na správě věcí veřejných a vést globální dialog o lidských právech ústíci do jejich lepšího naplňování*“. Dále má lidskoprávní diplomacie napomoci efektivnímu fungování mezinárodních lidskoprávních orgánů a účinnému působení ČR v nich, zajištění mezinárodní bezpečnosti či růstu prosperity. Koncepce odmítá selektivitu a dvojí standardy, jež byly ČR v minulosti někdy vyčítány,¹³ a explicitně uvádí, že ČR chce upozorňovat na porušování lidských práv bez ohledu na to, kde k nim dochází. Velký důraz je, opět v návaznosti na obecnou Koncepci, kladen na dialog, který chce ČR vést „*jak bilaterálně, tak i multilaterálně, jak s těmi, kteří se hlásí k principům liberální demokracie, tak i s těmi, kteří jdou jinou cestou, jak s vládami, tak s občanskou společností*“. Dokument neuvádí, jak se ČR chystá přistupovat k těm státům či aktérům, kteří o takový dialog nestojí (např. Severní Korea, nebo nestátní aktéři typu tzv. Islámského státu), lze ale předpokládat, že zde by dialog doplnily, resp. nahradily jiné nástroje.

Podrobnější plejádu nástrojů české lidskoprávní zahraniční politiky nabízí čtvrtá část Koncepce LPTS. Nástroje jsou rozděleny do tří kategorií, a to na působení na multilaterálních fórech, rozvíjení bilaterálních vztahů a program transformační spolupráce. V první kategorii je klíčová role přiznána Radě OSN pro lidská práva, jejímž členem byla ČR již dvakrát (2006 a 2011–2014) a kam se znovu chystá kandidovat na období 2019–2021. V rámci bilaterálních vztahů vyzdvihuje Koncepce význam lidskoprávních konzultací s podobně smýšlejícími státy a politických kontaktů zajišťovaných zastupitelskými úřady. Tyto úřady mají určenou celou řadu konkrétnějších úkolů, mezi něž se řadí např. příprava podkladů pro lidskoprávní rezoluce či Univerzální periodický přezkum (UPR), sběr a vyhodnocování lidskoprávních informací o zemi působení či udržování vztahů s místní občanskou společností. Třetí a jistě nejoriginálnější nástroj české lidskoprávní diplomacie představuje program transformační spolupráce. Program, zavedený v roce 2005, spočívá v poskytování fi-

nanční podpory ze strany ČR na jedno až tříleté transformační projekty realizované ve spolupráci nevládních organizací z ČR a cílové země.¹⁴ Projekty jsou vybírány ve veřejném výběrovém řízení, které je pravidelně vyhlašováno každý rok. Určitá část prostředků z programu je rozdělována zastupitelskými úřady na lokální projekty menšího rozsahu.

Více než polovina textu Koncepce LPTS je věnována rozboru priorit politiky podpory lidských práv a demokracie. Tyto priority jsou trojího typu, a to tematické, teritoriální a vnitrostátní. Tematických priorit je celkem sedm a s výjimkou té poslední jsou převzaty buď z dokumentu *Tematické priority* z roku 2007, nebo z *Koncepce transformační politiky* z roku 2010. Mezi priority patří, v daném pořadí: podpora mezinárodních lidskoprávních mechanismů a systematické zohledňování lidských práv (mainstreaming); podpora občanské společnosti, včetně obránců lidských práv; podpora svobody projevu a přístupu k informacím, včetně svobody médií; podpora rovné a co nejširší politické a veřejné participace; podpora budování institucí právního státu; podpora rovnosti a nediskriminace; a podpora lidských práv v tématech spojených se zaměstnaností a životním prostředím. Každá z tematických priorit je v textu podrobně představena, s uvedením konkrétních kroků, jež se ČR chystá při jejich naplňování realizovat. Například v rámci první priority se ČR zavazuje aktivně sledovat a podporovat činnost lidskoprávních orgánů OSN, Rady Evropy, Evropské unie a dalších organizací, zapojovat se do mechanismu UPR, nebo vnášet hlediska lidských práv a transformace průřezově do vnějších vztahů EU.

Teritoriální priority jsou pevněji stanoveny jen pro oblast transformační spolupráce, kde jsou opět převzaty ze starší *Koncepce transformační politiky*. V souladu se svým tradičním přístupem se ČR v této oblasti chce orientovat na „země, které jsou jí kulturně, geograficky, historicky, nebo jinak blízké. Prioritně [...] ve východní Evropě a na západním Balkáně.“ Výběr není zcela fixní, v případě potřeby se mohou projekty transformační spolupráce uskutečnit i v jiných zemích. Pro politiku podpory lidských práv konkrétní teritoriální priority dány nejsou. Koncepce LPTS pouze uvádí, že na multilaterální úrovni bude ČR věnovat zvláštní pozornost zemím, ke kterým Rada OSN pro lidská práva přijímá specifické rezoluce, popř. k nim jmenovala zvláštního zpravodaje, a na bilaterální rovině bude zaměřeni odviset od dílčích strategií k jednotlivým regionům. Vnitrostátní priority byly do Koncepce LPTS zařazeny nově, a to na základě náhledu, že „*sebereflexe vlastního stavu ochrany lidských práv a zajištění koherence s ostatními politikami je nutným předpokladem k věrohodné podpoře lidských práv ve světě*“. Jako příklady takových priorit, vždy vázaných na zahraniční politiku, je uváděna ratifikace lidskoprávních smluv, podstupování UPR a implementace rozhodnutí mezinárodních lidskoprávních orgánů (mj. Evropského soudu pro lidská práva).

Politický kontext české lidskoprávní diplomacie

Zahraněčí politika v oblasti lidských práv nebudila v roce 2016, podobně jako ve většině let předchozích, větší zájem české politické scény. Jedinými událostmi, na něž politici a také veřejnost výrazněji reagovali, byly návštěvy čínského prezidenta v březnu a dalajlamy v říjnu 2016. V souvislosti s těmito návštěvami vystaly otázky, nakolik

spolupráce s Čínou ohrožuje věrohodnost české lidskoprávní diplomacie, zda je podpora dalajlamy, resp. Tibetu, v souladu nebo v rozporu se zájmy ČR a jestli mají v případě střetu převážít lidská práva nebo „business“. Tyto otázky nebyly zcela nové, již v dřívějších letech se o nich opakovaně mluvilo zejména v souvislosti s některými výroky prezidenta Miloše Zemana a jeho cestami do Číny,¹⁵ v roce 2016 byla ale diskuse mimořádně ostrá.

Čínský prezident Si Ťin-Pching pobýval v Praze 28.–30. 3. 2016. Již před jeho příjezdem se objevily výzvy k tomu, aby ČR návštěvy využila ke zdůraznění významu lidských práv a některých dalších hodnot, s jejichž dodržováním má Čína dlouhodobě problémy.¹⁶ Na druhý den pobytu skupina nevládních organizací naplánovala v Praze otevření Informačního centra pro demokracii a lidská práva v Číně.¹⁷ Návštěva nakonec proběhla podle vcelku standardního scénáře. Část politiků (premiér Sobotka, předseda Poslanecké sněmovny Hamáček) lidská práva v rozhovoru s čínským prezidentem zmínila, další (prezident Zeman, předseda Senátu Štěch) se omezili na ekonomická či jiná témata.¹⁸ Zmínky o lidských právech nešly nad rámec obecného připomenutí toho, že jsou tato práva důležitá a ČR považuje jejich prosazování za klíčovou součást své zahraniční politiky (Sobotka: „*Pro harmonický rozvoj jakékoli společnosti jsou jedním ze základních předpokladů úcta k lidským právům a základním svobodám a jejich ochrana. Za velmi důležitý a užitečný nástroj pro sdílení zkušeností a komunikaci v těchto otázkách považují lidskoprávní dialog mezi Čínou a Evropskou unií. Jako Česká republika jsme připraveni vést s Čínou také bilaterální dialog o lidských právech;*“¹⁹ Hamáček: „*Ocenil jsem fakt, že jsme na těchto úrovních schopni diskutovat o všech tématech včetně lidských práv, která jsem označil za jednu z priorit české zahraniční politiky.*“²⁰).

Největším lidskoprávním tématem návštěvy čínského prezidenta v ČR se tak, lehce paradoxně, nestal stav dodržování lidských práv v Číně či limity obchodních vztahů s Čínou dané lidskými právy, ale to, do jaké míry došlo během pobytu Si Ťin-Pchinga k zásahu do práv a svobod českých občanů. Jako kontroverzní se jeví zejména zásahy policie proti osobám demonstrujícím proti návštěvě, odstraňování tibetských vlajek z ulic či domů a uzavření Hradčanského náměstí zdůvodněné bezpečnostními faktory. Tyto případy následně posuzoval úřad ombudsmana, který se k nim postavil značně kriticky,²¹ sama policie, jež uznala pochybení v dílčích případech (odstranění vlajek z oken budovy FAMU²²), a Městský soud v Praze,²³ který se v zásadě přiklonil ke stanovisku policie.²⁴ Zde šlo o záležitost vnitrostátní úpravy, nikoli zahraniční politiky, s ohledem na propojenost obou oblastí, k níž se hlásí Koncepce zahraniční politiky a Koncepce LPTS, ale tento vývoj stojí za zmínku.

O zahraničněpolitických aspektech se více diskutovalo v souvislosti s druhou významnou návštěvou roku 2016, návštěvou dalajlamy. Tentokrát se nejednalo o oficiální akci, protože dalajlama nebyl v ČR na pozvání české vlády, ale coby účastník konference Forum 2000 založené v roce 1996 tehdejším prezidentem ČR Václavem Havlem. Přesto velká část politiků cítila potřebu se k jeho pobytu v Praze vyjádřit. Dalajlama dorazil do Prahy 17. října.²⁵ V tentýž den vydalo Ministerstvo zahraničních věcí ČR prohlášení, v něm stálo, že „*Českou republiku a Čínskou lidovou republiku pojí pevné dlouholeté vztahy a strategické partnerství mezi oběma ze-*

*měmi přináší oběma stranám mnoho příležitostí pro rozvíjení politické, ekonomické, kulturní, turistické i vědeckovýzkumné spolupráce. V souvislosti s návštěvou dalajlamy v ČR je potřeba zdůraznit, že vláda ČR nijak nemění svou dlouhodobou politiku vůči ČLR. [...] Česká republika nijak nemění svou politiku jedné Číny a respektu ke svrchovanosti a územní celistvosti Čínské lidové republiky, jejíž je Tibet součástí. ČR si je vědoma důležitosti tibetské otázky. ČR dále a stejně jako dříve podporuje navázání konstruktivního a přínosného dialogu mezi ústřední správou a představiteli tibetské komunity uvnitř i vně Tibetu. Konkrétní výsledky tohoto dialogu musí mimo jiné zajistit ochranu tibetského kulturního a náboženského dědictví, tradic a jazyka.*²⁶ Prohlášení prošlo poměrně bez povšimnutí.

Situace se změnila následujícího dne, kdy dalajlamu přijal ministr kultury Daniel Herman a setkali se s ním i někteří další čeští politici. V reakci na to vzniklo kontroverzní Prohlášení čtyř (celým názvem *Společné prohlášení nejvyšších ústavních činitelů České republiky*), které podepsali prezident Zeman, předseda vlády Sobotka, předseda Poslanecké sněmovny Hamáček a předseda Senátu Štěch. Prohlášení, adresované Číně,²⁷ mělo následující znění: „*Jako nejvyšší ústavní činitelé České republiky chceme společně zdůraznit, že naše země při naplňování své dlouhodobé politiky vůči Čínské lidové republice vychází z principů strategického partnerství mezi oběma zeměmi a ze vzájemného respektu ke svrchovanosti a územní celistvosti Čínské lidové republiky, jejíž je Tibet součástí. Vztahy obou našich zemí a jejich výrazný rozvoj v posledních letech považujeme za velmi přínosné a užitečné pro obě strany a jsme přesvědčeni o tom, že je v zájmu České republiky tyto vztahy i nadále intenzivně rozvíjet. Osobní aktivity některých českých politiků nejsou výrazem změny oficiální politiky České republiky a považovali bychom za nešťastné, aby takto byly kým-koliv vnímány.*“²⁸

Prohlášení vyvolalo širokou vlnu kritiky napříč politickou scénou i v řadách veřejnosti. Politici jej odsoudili jako „*zbytečné politické poklonkování*“ (Fiala – ODS), „*ostudu a ponížení českých občanů*“ (TOP 09) a „*bezpáteří ponížení*“ (Pelikán – ANO).²⁹ V podobném duchu se vyjádřily také nevládní organizace³⁰ a publicisté.³¹ Vedle tónu prohlášení a skutečnosti, že ho podepsali čtyři nejvyšší ústavní činitelé, se kritici zaměřili především na to, do jaké míry ČR daným krokem opouští svou tradici lidskoprávní diplomacie a nahrazuje ji důrazem na čistě ekonomické vztahy. Například TOP 09 uvedla, že „*Česká republika byla ve světě vždycky uznávaná pro svůj boj za ochranu lidských práv. [...] Nejvyšší představitelé České republiky [...] včera jednoznačně dokázali, že nechtějí navazovat na odkaz Václava Havla a že jsou ochotni principy demokracie prodat za vidinu ekonomických zisků, která není a nebude ani naplněna.*“³² Předseda ODS Petr Fiala podotkl, že „*se znepokojením sleduje, jak česká zahraniční politika ztrácí směr, obsah a sebevědomí*“.³³ Kritiky neuspokojilo ani ujištění ministra Lubomíra Zaorálka, že „*prohlášení pouze opakuje základní principy česko-čínského strategického partnerství*“.³⁴ Diskuse byla vyhocená, po odjezdu dalajlamy ale záhy utichla.

Témata lidskoprávní diplomacie, resp. obecněji témata zahraniční politiky, ne sehrála žádnou významnou úlohu v senátních a krajských volbách, které proběhly v první polovině října (konkrétně 7.–8. a 14.–15.) 2016. Většina politických stran

se soustředila výlučně na otázky vnitřní politiky, vnější dimenzi měla snad jen problematika uprchlictví a migrace, jež byla ve volebních programech a hlavně volebních debatách přítomna.³⁵ Určitou výjimku představoval program ODS, který obsahoval krátkou sekci o zahraniční politice nazvanou *Patříme na Západ, ne na Východ!* Sekce tvrdila, že „zahraniční politika České republiky se v posledních letech nebezpečně mění. Dochází ke zpochybňování naší dlouhodobé orientace na státy západní civilizace. Místo toho zejména prezident Miloš Zeman orientuje českou politiku k Východu, především k nedemokratickým zemím, jako je Čína nebo Putinovo Rusko.“³⁶ Sekce zřejmě výrazněji nezaujala a zahraniční politika obecně zůstala na okraji zájmu voličů i politických stran.

Téma podpory lidských práv a demokracie v zahraniční politice ČR bylo v roce 2016 nadále *politizováno*, až na diskuse během návštěvy čínského prezidenta a dalajlamy ale nezaznamenalo větší *polarizaci*. Politizací se v této publikaci rozumí přítomnost určitého tématu v politickém či veřejném prostoru, polarizací míra shody na parametrech určité agendy, jejím významu, vztahu k jiným oblastem zahraniční politiky a nástrojích praktické realizace. Lidskoprávní diplomacie nebyla nikdy v dějinách samostatné ČR zcela depolitizovaná, což je dáno i tím, že zde tradičně existuje několik názorových proudů, jež se v náhledu na roli lidských práv v zahraniční politice značně liší. Patří mezi ně aktivističtí internacionalisté, kteří na lidská práva, zejména práva občanská a politická, kladou velký důraz; umírnění internacionalisté, kteří vnímají lidská práva širěji a současně se snaží o jejich vyvažování s jinými zájmy; autonomisté, považující lidská práva za záležitost jednotlivých států; a pragmatičtí, pro něž jsou lidská práva druhotná a v popředí stojí jiné zájmy (ekonomické vztahy aj.). Dominantní byly v ČR tradičně první dva tábory, v poslední době ale posílil tábor poslední, který reprezentuje mj. prezident Zeman. Názorové konfrontace, k nimž došlo během obou návštěv, byly z velké části střetem představitelů jednotlivých táborů (především internacionalistů obou typů na straně jedné a pragmatiků na straně druhé). Tyto střety též naznačily, že v oblasti lidskoprávní diplomacie by opět v budoucnu mohlo dojít k větší polarizaci, jakou ČR zaznamenala během přípravy nových koncepčních dokumentů v letech 2014–2015.

LIDSKOPRÁVNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: AGENDA A UDÁLOSTI

Praktická agenda české zahraniční politiky podpory lidských práv a demokracie měla stejné základní složky jako v letech předchozích. Řadilo se mezi ně: působení v mezinárodních organizacích; plnění závazků z mezinárodních smluv na ochranu lidských práv; naplňování tematických, teritoriálních a vnitrostátních priorit; a realizace transformační politiky.

Působení České republiky v mezinárodních organizacích

Za klíčovou mezinárodní platformu pro realizaci cílů své zahraniční lidskoprávní politiky považuje Česká republika dlouhodobě Radu OSN pro lidská práva, hlavní lid-

skoprávní orgán OSN zřízený v roce 2006. Přímo členkou Rady byla ČR v roce 2006 a v letech 2011–2014, od počátku roku 2015 se pak zasedání Rady účastní coby pozorovatel (*observer state*), tj. bez možnosti hlasovat. V průběhu roku 2016 se konala tři řádná (29. 2.–24. 3., 13. 6.–1. 7 a 13. 9.–30. 9.) a dvě zvláštní zasedání Rady (k situaci v Sýrii, zejména v Aleppu – 21. 10., a k situaci v Jižním Súdánu – 14. 12.). Na všech těchto zasedáních si ČR počínala aktivně, kosponzorovala sérii rezolucí předkládaných partnery z EU a vystoupila i s řadou samostatných projevů. Část z nich se týkala lidskoprávní situace v určité zemi (např. Barmě/Myanmaru, Bělorusku, Burundi, Demokratické republice Kongo, Íránu, Jižním Súdánu, KLDK či Libyi), ostatní byly zaměřeny na konkrétní lidská práva (svoboda projevu, včetně médií, svoboda shromažďování a sdružování, občanská společnost aj.). Česká republika také patřila ke skupině zemí, které podpořily konání obou zvláštních zasedání Rady a kosponzorovaly návrhy rezolucí přijatých na těchto zasedáních (jež odsuzují násilí na civilním obyvatelstvu a vyzývají všechny strany zapojené do konfliktů, aby respektovaly normy mezinárodního práva a usilovaly o mírové vyřešení sporu, v případě Sýrie navíc požadují nezávislé vyšetření událostí v Aleppu).³⁷

Na březnovém zasedání vystoupil s národním projevem ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu Jiří Dienstbier.³⁸ V projevu zdůraznil, že ČR podporuje „*robustní multilaterální lidskoprávní systém, který reaguje včas a efektivně na porušení lidských práv a jiné zásahy do nich kdekoliv na světě*“.³⁹ Dále připomněl tematické priority české zahraniční politiky v oblasti lidských práv tak, jak jsou uvedeny v Konceptu LPTS, a dodal, že na národní úrovni se ČR zaměřuje hlavně na otázku rovného postavení mužů a žen (Akční plán pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích na léta 2016–2018), zlepšení situace osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách (Strategie boje proti sociálnímu vyloučení), vztah obchodu a lidských práv a sociální dimenzi zahraniční politiky. Podporu univerzálnímu lidskoprávnímu systému a jeho hlavním institucionálním pilířům, tj. Radě pro lidská práva s jejími mechanismy a Úřadu vysokého komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR), vyjádřila ČR během roku 2016 ještě několikrát,⁴⁰ což je plně v souladu s první tematickou prioritou české lidskoprávní diplomacie. Značný prostor dostaly během roku 2016 i jiné priority, především podpora občanské společnosti, včetně obhájců lidských práv. Česká republika na toto téma v Radě několikrát vystoupila⁴¹ a 23. září v Ženevě zorganizovala, spolu s Kolumbií, Norskem a OHCHR, debatu o svobodném prostoru pro občanskou společnost.⁴²

Největším úspěchem bylo opět přijetí rezoluce k rovné účasti v politických a veřejných záležitostech,⁴³ kterou ČR pravidelně předkládá již od roku 2013.⁴⁴ Tentokrát se přijetí rezoluce pokusily zkomplikovat Ruská federace, Kuba a Venezuela, které předložily větší pozměňovací návrhy, poměrem hlasů 25 : 1 : 5 (proti : pro : abstence) byly ale tyto návrhy odmítnuty.⁴⁵ Rezoluce se tentokrát neomezuje na potvrzení významu možnosti plné politické participace pro všechny občany, včetně příslušníků marginalizovaných skupin, a na výzvu státům, aby tuto účast zajistily. Inicjuje též proces přípravy směrnic (*guidelines*) k efektivní implementaci práva na rovnou účast v politických a veřejných záležitostech, které by měly být přijaty v roce 2018. V témže roce proběhnou volby do Rady na období 2019–2021, jichž se, jak ve svém projevu potvr-

dil ministr Dienstbier,⁴⁶ chystá zúčastnit i ČR. Česká kandidatura byla oznámena se značným předstihem ještě v průběhu minulého mandátu (2011–2014),⁴⁷ zatím se ale nezdá, že by kampaň za znovuzvolení nabrala větší intenzity. Je nicméně pravdou, že do voleb zbývají ještě dva roky a že velká část kampaně se navíc vždy odvíjí v zákulisí (vzájemné výměny podpory apod.), a nemusí tedy být navenek zvláště patrná.

Česká republika si opět počínala aktivně i mimo zasedání Rady pro lidská práva. Svědčí o tom např. její aktivita v rámci UPR, kde ČR pravidelně předkládá doporučení prakticky všem státům, jež přezkum podstupují. Podle dostupných údajů je ČR v této oblasti 17. nejaktivnější státem světa⁴⁸ a od spuštění mechanismu v roce 2008 již předložila celkem 903 doporučení (480 v prvním a 423 ve druhém cyklu). Naopak v pořadí států podle počtu obdržených doporučení figuruje ČR, se 198 doporučeními za oba cykly, až na 147. místě,⁴⁹ což může svědčit o tom, že ČR je považována za lidskoprávně poměrně vzorný stát (popř. o tom, že se o ČR jiné státy příliš nezajímají a mnoho toho o ní nevědí). Doporučení formulovaná ze strany ČR jsou obsahově velmi pestrá a neomezují se na otázky spadající mezi tematické priority lidskoprávní diplomacie. Český zájem o lidská práva se, stejně jako v předchozím roce a na rozdíl od let dřívějších, nijak neodrazil v projevu prezidenta republiky M. Zemana ve Valném shromáždění OSN. Tento projev byl opět, jako v roce 2016, zaměřen výlučně na boj proti terorismu, radikalismu a fanatismu.⁵⁰

Velkým úspěchem roku 2015 bylo zvolení ČR za člena Hospodářské a sociální rady OSN (ECOSOC),⁵¹ jednoho z šesti hlavních orgánů OSN. Dne 27. 7. 2016 se pak ČR podařilo získat post místopředsedy Rady na období jednoho roku, tedy do července 2017.⁵² Post konkrétně zaujímá Maria Chatardová, stálá představitelka ČR při OSN v New Yorku. ECOSOC se v současné době zaměřuje zejména na implementaci Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj,⁵³ která navazuje na tzv. Rozvojové cíle tisíciletí (MDG) přijaté v roce 2000 a pro období 2015–2030 stanoví sérii cílů týkajících se trvale udržitelného rozvoje, jež mají státy postupně naplňovat.⁵⁴ Vzhledem k tomu, že rozvojová spolupráce je, stejně jako podpora lidských práv, jedním z pilířů politiky podpory lidské důstojnosti a že řada cílů Agendy 2030 má lidskoprávní komponentu, jsou aktivity ECOSOC významné i z pohledu lidskoprávní diplomacie. Žádné podrobnější údaje o tom, jak si ČR v této oblasti v Radě vede, nebyly bohužel ke konci roku 2016 veřejně dostupné, na hodnocení českého členství, resp. místopředsednictví ve třetím nejdůležitějším orgánu OSN, je tak zatím brzy.

Mimo OSN se Česká republika agendě lidských práv věnovala i na regionální úrovni, mj. v Radě Evropy a v Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). V Radě Evropy vrcholily přípravy na předsednictví ve Výboru ministrů RE, které započne v polovině května 2017 a bude trvat do poloviny listopadu téhož roku. Na dané období jsou plánovány i určité lidskoprávní aktivity, např. mezinárodní konference k otázce Závaznosti soudních rozhodnutí, jež by se měla konat v červnu 2017 na Nejvyšším soudu v Brně.⁵⁵ V rámci OBSE se ČR účastnila pravidelné Implementační konference lidskoprávní dimenze (*Human Dimension Implementation Meeting*), pořádané Úřadem pro demokratické instituce a lidská práva (ODIHR) na konci září 2016, na níž vystoupila s projevem v rámci hned několika panelů (k demokratickým institucím, toleranci a nediskriminaci, rovným příležitostem či právům

dítěte).⁵⁶ Kromě toho se ČR zúčastnila i tzv. Doplňkových zasedání lidskoprávní dimenze OBSE (*Supplementary Human Dimension Meeting*), která během roku 2016 proběhla celkem tři a věnovala se toleranci a nediskriminaci, svobodě projevu a médií zejména za ozbrojeného konfliktu a národnostním menšinám.⁵⁷

Plnění závazků vyplývajících z mezinárodních smluv na ochranu lidských práv

Jak již víme z předchozích let, Česká republika je smluvní stranou většiny významných smluv na ochranu lidských práv přijatých v rámci OSN a na regionální úrovni v rámci Rady Evropy.⁵⁸ V průběhu roku 2016 se tento katalog dále rozšířil o *Úmluvu Rady Evropy o ochraně dětí proti sexuálnímu vykořisťování a pohlavnímu zneužívání*,⁵⁹ kterou ČR podepsala v roce 2014 a ratifikovala v květnu 2016 (vstup v platnost k 1. 9. 2016). Vedle toho ČR v roce 2016 podepsala jeden univerzální instrument, a to *Mezinárodní úmluvu na ochranu všech osob před nuceným zmizením* z roku 2006,⁶⁰ a čtyři instrumenty Rady Evropy, z nichž dva mají lidská práva chránit, další dva by s nimi naopak mohly i kolidovat. Do první skupiny patří *Úmluva Rady Evropy o opatřeních proti obchodování s lidmi*⁶¹ z roku 2005 a *Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí* (tzv. Istanbulská úmluva)⁶² z roku 2011, jež byly obě ze strany ČR podepsány 2. 5. 2016. U prvního instrumentu se očekává rychlá ratifikace a vstup v platnost nejpozději kolem poloviny roku 2017, druhý je s ohledem na své zaměření a obsah kontroverznější část politiků, hlavně z řad KDU-ČSL, již předem dala najevo, že by jeho ratifikaci mohla blokovat.⁶³

Do druhé skupiny se řadí *Úmluva Rady Evropy o předcházení terorismu*⁶⁴ z roku 2005 a *Dodatkový protokol*⁶⁵ k této úmluvě z roku 2015, které ČR podepsala 11. 11. 2016. Úmluva ukládá státům povinnost kriminalizovat tři trestné činy, a to veřejné vyzývání k páchání teroristických činů, nábor teroristů a výcvik teroristů. Protokol okruh rozšiřuje na různé činy týkající se tzv. zahraničních bojovníků (*foreign fighters*), a to vycestování do cizí země či pokus o něj s cílem páchání, plánování či přípravy teroristických činů, účasti na nich nebo poskytování či podstoupení teroristického výcviku; poskytnutí finančních prostředků na podporu takového vycestování; a organizaci či nábor osob s tímto cílem. Instrumenty sledují legitimní cíl, jímž je boj proti terorismu, hrozí ale, že při jeho sledování nadměrně omezí lidská práva, popř. že dojde k jejich zneužití pro jiné, méně legitimní účely (např. umlčení politické opozice v některých zemích Rady Evropy).⁶⁶ Česká republika se z těchto důvodů k Úmluvě z roku 2005 dlouho stavila skepticky a zůstávala jedním z mála států Evropské unie mimo daný smluvní rámec, po podpisu obou instrumentů ze strany samotné EU v říjnu 2015 se ale tato pozice stala výrazně hůře udržitelná, a ČR se tak nakonec rozhodla připojit k většině.

V roce 2016 bylo ukončeno posouzení jedné periodické zprávy České republiky, a to 6. zprávy o opatřeních přijatých k plnění závazků podle *Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen* z roku 1979. Zpráva byla ČR předložena již v roce 2014,⁶⁷ k jejímu projednání Výborem OSN pro odstranění všech forem diskriminace žen ale došlo až v únoru 2016 a o měsíc později, v půli března 2016, byla zveřejněna závěrečná doporučení.⁶⁸ Ta na jednu stranu pozitivně hodnotí některé posuny, k nimž

v ČR v předchozím období došlo (např. zavedení trestní odpovědnost právnických osob), na straně druhé ale identifikují mnoho nedostatků, jež v ČR přetrvávají, mj. omezené zastoupení žen v Parlamentu ČR, obchod se ženami, nucenou prostituci, násilí na ženách, rozdílné platové ohodnocení mužů a žen apod. Na konci roku předložila ČR 6. periodickou zprávu o opatřeních přijatých k plnění závazků podle *Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení a trestání* z roku 1984.⁶⁹ Zpráva, která pokrývá období let 2009 až 2015, bude Výborem OSN proti mučení projednána v průběhu roku 2017 či 2018. Databáze smluvních výboru OSN nevykazuje pro rok 2016 žádné rozhodnutí proti České republice.⁷⁰

Evropský soud pro lidská práva (ESLP) posoudil během roku 2016 celkem 14 stížností proti ČR. Ve všech případech se jednalo o stížnosti individuální. V devíti případech byly stížnosti shledány nepřijatelnými, ať již z důvodu nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků,⁷¹ či pro zjevnou neopodstatněnost.⁷² Pět stížností posoudil ESLP po věcné stránce a rozhodl v nich rozsudkem – ve třech případech dal za pravdu České republice, ve dvou shledal porušení *Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod* z roku 1950. Vyhrané kauzy se týkaly domovních prohlídek⁷³ a domácích porodů.⁷⁴ V prvním prohraném případě (Červenka) dospěl Evropský soud k závěru, že nedobrovolným umístěním stěžovatele do zařízení sociální péče opřeném jen o souhlas opatrovníka bez možnosti účinného soudního přezkumu došlo k porušení práva na osobní svobodu podle článku 5 odst. 1, 4 a 5 Úmluvy.⁷⁵ Ve druhém případě (Collaredo Mannsfeld) konstatoval ESLP porušení práva na spravedlivý proces podle článku 6 odst. 1 Úmluvy, k němuž došlo tím, že stěžovateli nebyl v restitučním řízení předložen zásadní listinný důkaz k vyjádření, a tak nebyla respektována zásada kontradiktornosti řízení. Část stížnosti týkající se restitučního nároku naopak Soud shledal zjevně nepřijatelnou.⁷⁶

Prosazování tematických, teritoriálních a vnitrostátních priorit ČR v oblasti lidských práv

Česká republika rozlišuje tři kategorie priorit lidskoprávní zahraniční politiky – priority tematické, teritoriální a vnitrostátní. *Tematické* priority zahrnují, jak jsme již viděli, podporu mezinárodních lidskoprávních mechanismů a lidskoprávní mainstreaming; podporu občanské společnosti, včetně obránců lidských práv; podporu svobody projevu a přístupu k informacím, včetně svobody médií; podporu rovné a co nejširší politické a veřejné participace; podporu budování institucí právního státu; podporu rovnosti a nediskriminace; a podporu lidských práv v tématech spojených se zaměstnaností a životním prostředím. Tyto priority určují hlavní agendu českého působení na multilaterálních fórech, např. v Radě OSN pro lidská práva, i v bilaterální diplomacii. *Teritoriální* priority, mimo transformační politiku, nejsou pevně dány. Česká republika se pravidelně vyjadřovala k lidskoprávní situaci v celé řadě zemí světa, ať již na zasedáních Rady OSN pro lidská práva, během UPR, nebo v bilaterálních rozhovorech. Zde je zřejmý odklon od dřívějšího užšího zaměření na několik málo států světa (hlavně Barmu/Myanmar, Bělorusko a Kubu) a zohlednění momentálních lidskoprávních problémů a potřeb. *Vnitrostátní* priority jsou v kontextu lidskoprávní

diplomacie relevantní proto, že podle Koncepce LPTS „*ČR neváhá podrobit stav dodržování lidských práv na svém území externí kontrole*“.⁷⁷ To se skutečně, např. v řízení u ESLP, děje. V roce 2016 navíc postupně započaly přípravy na další cyklus UPR, který by ČR měla podstoupit v roce 2017.

Transformační politika

Transformační politika se zaměřuje na podporu demokratických reforem v různých státech světa, zejména těch, jež jsou ČR kulturně, historicky či politicky blízké. Nejdůležitějším nástrojem je dlouhodobě tzv. program transformační spolupráce (TRANS), jehož úkolem je „*vybírat, řídit a financovat projekty a aktivity na podporu lidských práv a transformace*“.⁷⁸ Návrhy projektů na období jednoho až tří let předkládají české nevládní organizace, projekty jsou realizovány ve spolupráci s nevládními organizacemi z prioritních zemí. Ty, na základě zmíněného hlediska blízkosti, zahrnují země západního Balkánu (Bosna a Hercegovina, Srbsko, Kosovo), země východní Evropy (Bělorusko, Gruzie, Moldavsko, Ukrajina) a některé další země (Barma/Myanmar, Kuba). Seznam zemí byl takto nastaven již v polovině minulého desetiletí a zatím v něm nedošlo k zásadním změnám. Projekty by současně měly spadat pod některou z tematických priorit české zahraniční politiky.

Na rok 2016 bylo na nové projekty transformační spolupráce rozděleno 40 mil. Kč, z nichž bylo financováno téměř třicet projektů. Další projekty pokračovaly z minulých let a podpořeny byly také aktivity platformy DEMAS sdružující velkou část českých nevládních organizací, jež se angažují v oblasti transformační politiky. Dále investovala ČR prostředky do menších lokálních projektů realizovaných na místě přes zastupitelské úřady v konkrétních zemích. Podle údajů MZV bylo celkově na všechny projekty podpory demokracie v roce 2016 vynaloženo 59,56 mil. Kč.⁷⁹ Výběrové řízení na rok 2017 proběhlo na podzim 2016. Do řízení byly přijaty 63 návrhy projektů, sedm z nich bylo vyřazeno z formálních důvodů, další byly posouzeny výběrovou komisí tvořenou zástupci MZV a externími odborníky. Podpořeno bylo šestnáct nových projektů, na něž bylo rozděleno cca 22 mil. Kč. Částka je na první pohled výrazně nižší než v předchozím roce, je tomu tak ale proto, že v řízení v roce 2015 získalo podporu několik víceročních projektů, které mají v roce 2017 pokračovat a které samy o sobě spotřebují 22 mil. Kč. Celková částka určená na projekty pro rok 2017 je tak 44 mil. Kč, což neznamená pokles.⁸⁰

LIDSKOPRÁVNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRA NIČNÍ POLITIKY: IDENTIFIKACE A CHARAKTERISTIKA KLÍČOVÝCH AKTÉRŮ

Okruh aktérů, kteří se podílejí na formulování a realizaci české zahraniční politiky, zůstává dlouhodobě bez větších změn. Klíčovým hráčem v této oblasti bylo i v roce 2016 Ministerstvo zahraničních věcí ČR a jeho Odbor lidských práv a transformační politiky (LPTP), řízený Davidem Červenkou. Vedle LPTP se agendě věnují další odbory MZV (Odbor OSN, Mezinárodněprávní odbor, teritoriální odbory) a zastupitelské úřady a stálé mise (SM v New Yorku, Štrasburku, Ženevě a Vídni, SZ Brusel).

Konstantní v roce 2016 bylo též zapojení dalších orgánů státní správy, např. Ministerstva spravedlnosti ČR (zajišťuje zastupování ČR před ESLP), prezidenta (vnější reprezentace), Parlamentu ČR (ratifikace mezinárodních smluv) či soudů (rozhodování na základě mezinárodních smluv). Nevládní sektor realizoval projekty transformační politiky a přispíval k popularizaci témat lidskoprávní diplomacie v řadách širší veřejnosti (festival dokumentárních filmů o lidských právech *Jeden svět* organizovaný Člověkem v tísní, konference Forum 2000 aj.). Ze zahraničních aktérů si největší vliv zachovává Evropská unie, a to navzdory krizi, kterou v posledních letech prochází (brexit, spory ohledně vhodného řešení migrační krize aj.).

Z hlediska kategorizace způsobů jednání, s nímž pracuje tato publikace, je možno ČR v oblasti lidskoprávní diplomacie označit za převážně *proaktivního* hráče. Česká republika má představu o tom, jakým směrem by se měla její zahraniční politika v oblasti lidských práv ubírat: tato představa je rozvedena v obou koncepčních materiálech z roku 2015. Koncepce rovněž vyčísľují konkrétní priority české lidskoprávní diplomacie a nástroje, s jejichž pomocí by měly být tyto priority dosaženy. Česká republika si je vědoma omezení, jež coby stát spíše menší velikosti v dané sféře má. To se projevuje specializací na témata a regiony, ve vztahu k nimž má ČR určitou komparativní výhodu (dlouhodobá expertiza, historická zkušenost). Hlavním zdrojem české lidskoprávní politiky je domácí prostředí, což je opět vidět v koncepčních materiálech s jejich odkazy na specifickou českou tradici ochrany lidských práv. Domácí inspirace se projevuje i ve výběru prioritních témat, která z velké části odrážejí problémy, jež česká společnost řešila před rokem 1989 (politická účast, postavení disidentů aj.). To může přinést jistou zahleděnost do sebe samých a falešný pocit, že dnešní problémy druhých musejí být nutně identické s našimi včerejšími problémy.

Tato rizika částečně vyvažuje skutečnost, že se ČR profiluje jako *spolupracující* aktér, který své iniciativy běžně koordinuje a popř. propojuje s jinými státy. Standardními partnery jsou další členské státy EU, resp. Evropská unie jako taková. Ačkoli ČR již nemá tak silnou potřebu demonstrovat svou „evropskost“ jako v období před vstupem do EU, kooperace uvnitř EU zůstává standardem. Ostatně s dalšími unijními státy sdílí ČR mnohé lidskoprávní priority, koordinace aktivit je zde tedy přirozená také z tohoto důvodu. Jak ovšem ukazuje příklad rezoluce k rovné účasti v politických a veřejných záležitostech přijaté v roce 2016 Radou OSN pro lidská práva a navržené ČR společně s Botswanou, Indonésií, Nizozemskem a Peru, ČR je připravena spolupracovat rovněž s dalšími státy světa, pokud ji s nimi pojí stejné priority či shoda na určitém tématu. Spolupracující modus není pro ČR samozřejmostí, v minulosti jí někdy byla vyčítána určitá ofenzivnost přístupu,⁸¹ postupem doby – a hlavně pak od vstupu do EU v roce 2004 – ale v této oblasti došlo k pozitivnímu posunu.

LIDSKOPRÁVNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY V MEDIÁLNÍM, VEŘEJNÉM A AKADEMICKÉM PROSTORU

Jak jsme v této publikaci psali již mnohokrát, zahraniční politika v oblasti lidských práv nepatří mezi oblasti, o něž by média, akademická obec či širší veřejnost jevil

větší zájem. Rok 2016 nepřinesl v tomto směr žádnou změnu. Určité debaty v médiích a v řadách širší veřejnosti proběhly jen v souvislosti s již zmiňovanými návštěvami čínského prezidenta a dalajlamy, i zde byla ale pozornost soustředěna spíše na vztahy uvnitř české politické scény a na obecné směřování české zahraniční politiky než na lidskoprávní diplomacii. Obě návštěvy nicméně přinesly určitou mobilizaci veřejného mínění ve prospěch lidských práv, která se následně projevila velkým zapojením radnic, škol i jiných institucí, včetně Poslanecké sněmovny PČR, do iniciativy *Vlajka pro Tibet*, jež se ve světě pravidelně koná již od roku 1959.⁸² Zájem veřejnosti opět upoutal i festival dokumentárních filmů týkajících se lidských práv *Jeden svět*, který proběhl koncem dubna 2016 v Praze a následně na mnoha místech ČR a také v Bruselu. Festival, pořádaný nevládní organizací Člověk v tísni, údajně navštívilo na 120 tis. lidí.⁸³ Vítězným snímkem se stalo drama *Syrská love story*, což vyvolalo též určité kritické reflexe.⁸⁴ Z aktivit akademické obce za rok 2016 se hodí zmínit konference a publikace Výzkumného centra pro lidská práva (UNCE) na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze,⁸⁵ Centra pro lidská práva a demokracii při Fakultě sociálních věd Masarykovy univerzity v Brně⁸⁶ a Centra mezinárodního práva Ústavu mezinárodních vztahů v Praze.⁸⁷

ZÁVĚR

Rok 2016 potvrdil, že česká zahraniční politika v oblasti lidských práv dlouhodobě vykazuje silné znaky kontinuity přístupu. Přijetí nových koncepčních materiálů (*Koncepce zahraniční politiky ČR a Koncepce podpory lidských práv a transformační spolupráce*) v létě 2015 neznamenal žádný zásadní zlom, spíše bylo potvrzením dosavadního směřování s určitými prvky rozšíření pohledu.⁸⁸ Politika podpory lidských práv a demokracie je, vedle rozvojové spolupráce a humanitární pomoci, jedním ze tří pilířů politiky podpory lidské důstojnosti, která patří, spolu se zajišťováním bezpečnosti a podporou rozvoje, mezi hlavní priority české zahraniční politiky. Lidská práva jsou nyní chápána širěji, zahrnují práva první i druhé generace, reálně se ale tato změna zatím výrazněji neprojevila. Výčet tematických priorit lidskoprávní diplomacie nedoznal větších změn (doplněna byla jen podpora lidských práv v tématech spojených se zaměstnaností a životním prostředím, v praxi ovšem tato priorita není příliš naplňována). Teritoriální priority zůstaly konstantní v oblasti transformační spolupráce, ve sféře podpory lidských práv naopak došlo k posunu od zaměření na několik tradičních cílových zemí k reflexi momentálních lidskoprávních problémů a potřeb.

Lidskoprávní agenda byla i v roce 2016 politizovaná a v určitých momentech, zejména v souvislosti s návštěvami čínského prezidenta a dalajlamy, i polarizovaná. Oproti roku 2014, kdy se role lidských práv v zahraniční politice ČR stala předmětem živé veřejné debaty, ale téma ustoupilo do pozadí. Směřování české lidskoprávní diplomacie nadále určovali hlavně zástupci proudů umírněných a, v menší míře, aktivistických internacionalistů, pro něž jsou shodně lidská práva důležitou hodnotou zahraniční politiky. Jak jsme již ovšem uváděli v minulých letech, stále výrazněji se na české politické scéně profiluje rovněž proud pragmatiků, který lidským právům příliš

velký význam v mezinárodních vztazích nepřikládá a má za to, že státy by v zahraniční politice měly sledovat zejména své materiální zájmy (podpora exportu). Trend posilování tohoto proudu pokračoval i v roce 2016, jak bylo vidět během obou zmíněných návštěv. Nástup pragmatiků je jednou ze dvou výzev identifikovaných v této publikaci v loňském roce. Výzvou druhou byla neochota ČR respektovat některé závazky z oblasti lidských práv, jež pro ni nebyly nutně příjemné, hlavně z oblasti migračního a uprchlického práva. Vzhledem k oslabení migrační vlny nevystávaly tyto problémy v roce 2016 tak ostře jako dříve, přesto lze jen těžko mít za to, že otázka české (ne)ochoty podílet se na jejich řešení je definitivně vyřešena a že ČR si ve svém přístupu k lidským právům počíná zcela konsistentně a koherentně.

Poznámky

- ¹ Srov. Bílková, Veronika (2016): No Revolution Has Taken Place: The Post-2015 Human Rights Foreign Policy of the Czech Republic. *International Law Reflection*, No. 8, 2016.
- ² Příbáň, Jiří–Bělohorský, Václav (ed.): *Lidská práva: (ne)smysl české politiky?* Praha: SLON, 2015.
- ³ Vláda ČR: *Programové prohlášení vlády České republiky*, Praha, únor 2014.
- ⁴ Vláda ČR: *Koncepce zahraniční politiky České republiky*, Usnesení vlády č. 563, 13. 7. 2015.
- ⁵ MZV ČR: *Koncepce podpory lidských práv a transformační politiky*, rozhodnutí Kolegia ministra zahraničních věcí, 1. 9. 2015.
- ⁶ *Koaliční smlouva mezi ČSSD, hnutím ANO 2011 a KDU-ČSL na volební období 2013–2017*, 6. 1. 2014.
- ⁷ Vláda ČR: *Koncepce zahraniční politiky České republiky*, Usnesení vlády č. 589, 20. 7. 2011.
- ⁸ Více viz Bílková, Veronika (2015): Lidskoprávní rozměr české zahraniční politiky. In: Kořan, Michal (ed.): *Česká zahraniční politika v roce 2014. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 341–362.
- ⁹ V případě oddělení podpory lidských práv a podpory zvláště zranitelných a marginalizovaných osob by mohl vzniknout nesprávný dojem, že zvláště zranitelné a marginalizované osoby nemají běžná lidská práva, popř. že jejich práva nejsou právy lidskými. Viz např. Fineman, Martha Albertson (2008): The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. *Yale Journal of Law and Feminism*, Vol. 20, 2008, s. 1–23; Peroni, Lourdes–Timmer, Alexandra (2013): Vulnerable groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention Law. *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 11, No. 4, s. 1056–1085.
- ¹⁰ Viz též Beitz, Charles R. (2011): *The Idea of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press; Whelan, Daniel J. (2008): Untangling the Indivisibility, Interdependency, and Interrelatedness of Human Rights. *Working Paper 7*, Economic Rights Working Paper Series, University of Connecticut, April 2008.
- ¹¹ V roce 2002 přijalo Ministerstvo zahraničních věcí ČR *Koncepci české zahraniční politiky v oblasti lidských práv na období let 2000–2002*, která vymezila zásady, cíle a nástroje lidskoprávní diplomacie. Dokument měl být pravidelně aktualizován, to se ale nestalo. Místo toho záhy vyšel z užívání a byl zapomenut.
- ¹² MZV ČR: *Koncepce transformační politiky*, rozhodnutí Kolegia ministra zahraničních věcí, 5. 7. 2010. Koncepce nahradila starší, neveřejnou *Koncepci transformační spolupráce z roku 2005*.
- ¹³ Srov. Bílková, Veronika (2008): *Účel, nebo prostředek? Lidská práva v zahraniční politice ČR*. *Mezinárodní politika*, č. 12, 2008, s. 9–11.

- ¹⁴ Podrobnější informace o programu transformační spolupráce jsou ve zvláštní příloze ke Koncepci LPTS, viz MZV ČR: *Program transformační spolupráce*. On-line: http://www.mzv.cz/file/1610427/Program_transformacni_spoluprace.pdf.
- ¹⁵ Srov. *Nepřijel jsem vás učit lidská práva, řekl Zeman v čínské televizi*. iDNES, 30. 10. 2014; *Zeman opravil jeden ze svých kritizovaných výroků v Číně*. ParlamentníListy.cz, 10. 1. 2015; Fendrych, Martin: *Zeman v Číně opět zradil českou demokracii a Evropskou unii*. Aktuálně.cz, 3. 9. 2015; *Podlézáni Číně obchodu nepomůže, pustili se do Zemana šéfové TOP 09 i ODS*. Blesk, 15. 9. 2015.
- ¹⁶ Např. *Šimon Pánek k návštěvě čínského prezidenta*. Člověk v tísni, 27. 3. 2016.
- ¹⁷ *V Praze vznikne centrum zaměřené na porušování lidských práv v Číně. Začne fungovat během Si Ťin-pchingovy návštěvy*. ČTK, 28. 3. 2016.
- ¹⁸ *Sobotka s Hamáčkem zmínil lidská práva, Štěch skončil u krtka a pandy*. ČTK, 29. 3. 2016; *S čínským prezidentem se setkal i šéf Senátu, na lidská práva nezbyl čas*. Novinky.cz, 29. 3. 2016.
- ¹⁹ *Sobotka s Hamáčkem zmínil lidská práva, Štěch skončil u krtka a pandy*, op. cit.
- ²⁰ Tamtéž.
- ²¹ *Ombudsmanka: policie při návštěvě čínského prezidenta chybovala*. Denik.cz, 5. 10. 2016.
- ²² *Na FAMU to byla chyba, uznala policie*. ČTK, 14. 4. 2016.
- ²³ *Tibetskou vlajku v okně i rozpuštěné shromáždění při návštěvě čínského prezidenta projedná soud*. Aktuálně.cz, 4. 11. 2016; *Bursík si u soudu stěžuje na postup policie během návštěvy čínského prezidenta*, Novinky.cz, 6. 12. 2016.
- ²⁴ *Nevpuštění demonstrantů na Hradčanské náměstí bylo v pořádku, rozhodl soud*. Český rozhlas, 16. 3. 2017.
- ²⁵ *Dalajlamu přivítalo v Praze tisíc lidí, duchovní vůdce Tibetu vzpomínal na Havla*. ČTK, 17. 10. 2016.
- ²⁶ MZV ČR: *Prohlášení MZV*, 17. 10. 2016.
- ²⁷ Prohlášení mělo údajně zůstat neveřejné, Kancelář prezidenta republiky jej ale publikovala. Viz *Hamáček a Štěch se zlobí kvůli prohlášení čtyř. Mělo být tajné*. Echo24, 27. 10. 2016.
- ²⁸ *Společné prohlášení nejvyšších ústavních činitelů České republiky*. Pražský hrad, 18. 10. 2016.
- ²⁹ *Bezpečnější ponižování, míní Pelikán o prohlášení ústavních činitelů k dalajlamovi*. ČTK, 19. 10. 2016; *Dalajlamova návštěva opět spustila spory o česko-čínské vztahy*. ČTK, 19. 10. 2016.
- ³⁰ Tisková zpráva: *Prohlášení Českého helsinského výboru k reakci ústavních činitelů na návštěvu dalajlamy*. Český helsinský výbor, 21. 10. 2016.
- ³¹ Fendrych, Martin: *Dalajlama nám rozvrací nerozborné přátelství s komunistickou Čínou. Bacha na něj*. Aktuálně.cz, 18. 10. 2016; Radovanovič, Dušan: *Návštěva dalajlamy – slavnosti pokrytectví a zbabělosti*. Alarm, 19. 10. 2016; Tabery, Erik: *Hradní memorandum k Číně je ponižující*. Respekt, 18. 10. 2016.
- ³² TOP 09: *Ohnout záda je jednoduché*, 19. 10. 2016.
- ³³ Cit. in Holinková, Petra: *Anketa. „Akt řítolezeectví i adekvátní reakce,“ myslí si poslanci o sporu kolem dalajlamy*. iRozhlas, 20. 10. 2016.
- ³⁴ MZV ČR: *Stanovisko ministra Zaorálka k prohlášení nejvyšších ústavních činitelů ke vztahům s Čínou*, 19. 10. 2016.
- ³⁵ Srov. *Témata v krajích*. Aktuálně.cz. On-line: https://zpravy.aktualne.cz/domaci/co-rozhodne-krajske-volby-2016/r~80_cfb1c862db11e682380025900fea04/.
- ³⁶ Volby 2016, ODS. On-line: <http://www.ods.cz/volby-2016/patrimne-na-zapad--ne-na-vychod>.
- ³⁷ Viz UN Docs A/HRC/RES/S-25/1, *The deteriorating situation of human rights in the Syrian Arab Republic, and the recent situation in Aleppo*, 25. 10. 2016; A/HRC/RES/S-26/1, *Situation of human rights in South Sudan*, 19. 12. 2016. Srov. MZV ČR: *Zvláštní zasedání RLP k situaci v Aleppu: ČR podpořila žádost o nezávislé vyšetření událostí v Aleppu*, 21. 10. 2016.
- ³⁸ HRC, *Statement by H.E. Mr. Jiří Dienstbier, Minister for Human Rights, Equal Opportunities and Legislation of the Czech Republic*, Geneva, 1. 3. 2016. Viz též MZV ČR: *Ministr Dienstbier přednesl projev na 31. zasedání Rady OSN pro lidská práva*, 1. 3. 2016.
- ³⁹ HRC, *Statement by H.E. Mr. Jiří Dienstbier*, op. cit.

- ⁴⁰ MZV ČR: *RLP31: ČR podpořila nezávislý a akceschopný lidskoprávní pilíř OSN*, 10. 3. 2016; MZV ČR: *RLP33: ČR podpořila nezávislost vysokého komisaře a kritizovala nespolečnost*, 15. 9. 2016.
- ⁴¹ Srov. MZV ČR: *Česká republika podporuje obránce lidských práv*, 3. 3. 2016; MZV ČR: *RLP33: ČR podporuje občanskou společnost v Kambodži*, 3. 10. 2016.
- ⁴² MZV ČR: *RLP33: ČR zorganizovala debatu o svobodném prostoru pro občanskou společnost*, 28. 9. 2016.
- ⁴³ UN Doc. A/HRC/33/22, *Equal participation in political and public affairs*, 30. 9. 2016.
- ⁴⁴ Spolupředkladateli rezoluce byly Botswana, Indonésie, Nizozemsko a Peru. Rezoluce byla opět přijata konsenzuálně, tj. bez hlasování.
- ⁴⁵ Srov. UN Doc. A/HRC/33/2, *Report of the Human Rights Council on its thirty-third session*, 16. 12. 2016, par. 276-287. Viz též MZV ČR: *RLP33: Česká iniciativa k občanské participaci přijata konsensem po dlíším hlasování*, 3. 10. 2016.
- ⁴⁶ „*In less than three years, we hope to be back.*“ HRC, *Statement by H.E. Mr. Jiří Dienstbier*, op. cit.
- ⁴⁷ Viz Stálá mise ČR v Ženevě, Rada OSN pro lidská práva. On-line: http://www.mzv.cz/mission.geneva/cz/lidska_prava/rada_osn_pro_lidska_prava/index.html.
- ⁴⁸ Viz Universal Periodic Review, Statistics of Recommendations – Recommending State. On-line: <https://www.upr-info.org/database/statistics/>.
- ⁴⁹ Viz Universal Periodic Review, Statistics of Recommendations – State Under Review. On-line: <https://www.upr-info.org/database/statistics/>.
- ⁵⁰ Srov. Speech of the President of the Czech Republic at the 71st session of UN General Assembly, Prague Castle, 21. 9. 2016. Český překlad viz Dokument: *Projev Miloše Zemana na zasedání Valného shromáždění OSN*. ČTK, 22. 9. 2016.
- ⁵¹ Stálá mise ČR v New Yorku: *ČR byla zvolena do Hospodářské a sociální rady OSN (ECOSOC)*, 21. 10. 2015. Česká republika byla v minulosti členem Rady již třikrát, v letech 1996–1998, 1999–2001 a 2006–2008. Dále je ČR dlouhodobě přítomna v některých subsidiárních orgánech Rady, např. v Komisi pro sociální rozvoj (2001–2005 a 2005–2009) či v Komisi pro trvale udržitelný rozvoj (1993–1994, 1998–2001, 2006–2009).
- ⁵² MZV ČR: *Po dvaceti letech získala ČR post místopředsedy v třetí nejvýznamnější instituci OSN*, 29. 7. 2016.
- ⁵³ UN Doc. A/RES/70/1, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, 21. 10. 2015.
- ⁵⁴ Více informací viz *Udržitelný rozvoj*. On-line: <http://rvur.vlada.cz/>.
- ⁵⁵ Nejvyšší soud ČR: *Nejvyšší soud bude v příštím roce organizovat mezinárodní konferenci „Závaznost soudních rozhodnutí“*, 27. 10. 2016.
- ⁵⁶ Více viz Stálá mise ČR ve Vídni: *Implementační konference lidskoprávní dimenze OBSE 2016*, 3. 10. 2016.
- ⁵⁷ Stálá mise ČR ve Vídni: *Doplňkové zasedání lidskoprávní dimenze OBSE*, 31. 10. 2016.
- ⁵⁸ K nemnoha významným lidskoprávním instrumentům, jejich smluvní stranou ČR není, patří *Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin* z roku 1990, kterou neratifikovaly ani jiné státy EU, a *Opční protokol k Mezinárodnímu paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech* z roku 2008.
- ⁵⁹ *Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse*, úmluva byla podepsána dne 25. 10. 2007 na Lanzarote a v platnost vstoupila 1. 7. 2010.
- ⁶⁰ *International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance*, úmluva byla přijata Valným shromážděním OSN 20. 12. 2006, otevřena k podpisu 6. 2. 2007 a v platnost vstoupila 23. 12. 2010.
- ⁶¹ *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, úmluva byla podepsána 16. 5. 2005 ve Varšavě a v platnost vstoupila 1. 2. 2008.
- ⁶² *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, úmluva byla podepsána 11. 5. 2011 v Istanbulu a v platnost vstoupila 1. 8. 2014.

- ⁶³ Srov. *Genderová zvěrstva v právu: Příliš silná káva pro KDU-ČSL*. Česká justice, 23. 12. 2015; Nejedlová, Johanna (2016): *KDU-ČSL proti neexistující ideologii*. Alarm, 16. 2. 2016.
- ⁶⁴ *Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism*, úmluva byla podepsána 16. 5. 2015 ve Varšavě a v platnost vstoupila 1. 6. 2007.
- ⁶⁵ *Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism*, protokol byl podepsán 22. 10. 2015 v Rize a v platnost by měl vstoupit k 1. 7. 2017.
- ⁶⁶ Viz Bílková, Veronika (2015): *Idealisté, nebo fanatici? Zahraniční (terorističtí) bojovníci z pohledu mezinárodního práva*. *Jurisprudence*, No. 6, 2015, s. 16–23.
- ⁶⁷ Viz UN Doc. CEDAW/C/CZE/6, *Sixth periodic report of States parties due in 2014, Czech Republic*, 3. 12. 2014.
- ⁶⁸ UN Doc. CEDAW/C/CZE/CO/6, *Concluding observations on the sixth periodic report of the Czech Republic*, 14. 3. 2006.
- ⁶⁹ UN Doc. CAT/C/CZE/6, *Sixth periodic reports of States parties due in 2016, Czechia*, 29. 11. 2016.
- ⁷⁰ Viz OHCHR Jurisprudence. On-line: <http://juris.ohchr.org/search/results>.
- ⁷¹ ECtHR, *Slot Group A.S. v. the Czech Republic*, Application No. 65008/13, 23. 2. 2016; a *Žirovnický v. the Czech Republic*, Application No. 60439/12, 15. 11. 2016.
- ⁷² ECtHR, *Ledvina v. the Czech Republic*, Application No. 64523/12, 23. 2. 2016; *Hrazdára v. the Czech Republic*, Application No. 62565/14, 23. 2. 2016; *Štulíř and Others v. the Czech Republic*, Application No. 24654/12, 31. 5. 2016; *Meissner and Others v. the Czech Republic*, Application No. 34827/11, 31. 5. 2016; *Sedlák v. the Czech Republic*, Application No. 4835/12, 30. 8. 2016; *Amade, v. the Czech Republic*, Application No. 22796/16, 13. 9. 2016; *Adylová and Senese v. the Czech Republic*, Application. No. 55392/14, 4. 10. 2016.
- ⁷³ ECtHR, *Maslák and Michálková v. the Czech Republic*, Application No. 52028/13, 14. 1. 2016; *Duong v. the Czech Republic*, Application No. 21381/11, 14. 1. 2016.
- ⁷⁴ ECtHR, *Dubská and Krejzová v. the Czech Republic*, Application No. 28859/11, 15. 11. 2016.
- ⁷⁵ ECtHR, *Červenka v. the Czech Republic*, Application No. 62507/12, 13. 10. 2016.
- ⁷⁶ ECtHR, *Colloredo Mansfeld v. the Czech Republic*, Application No. 15275/11, 15. 12. 2016.
- ⁷⁷ *Koncepce LPTP*, op. cit.
- ⁷⁸ Tamtéž.
- ⁷⁹ MZV ČR: *Informace o projektech realizovaných v roce 2016*, 28. 3. 2017.
- ⁸⁰ MZV ČR: *Výsledky výběrového dotačního řízení Programu TRANS na rok 2017*, 16. 12. 2016.
- ⁸¹ Srov. Bílková, Veronika (2008): *Účel, nebo prostředek? Lidská práva v zahraniční politice ČR*, op. cit.
- ⁸² *Sněmovna, radnice i školy. Česko se zahalilo do barev Tibetu*. iDNES, 10. 3. 2016.
- ⁸³ *Jeden svět 2016: Závěrečná zpráva*. Člověk v tísni, Praha, 2016.
- ⁸⁴ Svoboda, Martin (2016): *Působí na nás spíš emoce, ne vyargumentovaný rozbor: I v dokumentu hledáme reality show*. Aktuálně.cz, 25. 3. 2016.
- ⁸⁵ Více viz on-line: <http://www.vclp.cz/>.
- ⁸⁶ Více viz on-line: <http://www.centrumlidskaprava.cz/?page=1>.
- ⁸⁷ Více viz on-line: <http://www.iir.cz/static/centrum-mezinarodniho-prava> .
- ⁸⁸ Bílková, Veronika (2016): *No Revolution Has Taken Place: The Post-2015 Human Rights Foreign Policy of the Czech Republic*, op. cit.